

HİTİTLERDE RİTÜEL VE BÜYÜ

SEVGÜL ÇİLİNGİR CESUR

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0056
İnsan ve Toplum: 007

HİTİTLERDE RİTÜEL VE BÜYÜ
SEVGÜL ÇİLİNGİR CESUR

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Yayın Müdürü
Dr. Hasan Aksakal

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bölent Erkmén

Kapak Görseli
Faruk Özcán

Kitap Editörü
Emre Güler

Sayfa Uygulama
Faruk Özcán

Son Okuma
Hikmet Akyüz

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi

No: 97 - Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2020

ISBN 978-605-7947-47-5

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Temmuz 2020

HİTİTLERDE RİTÜEL VE BÜYÜ

SEVGÜL ÇİLİNGİR CESUR



SEVGÜL ÇİLINGİR CESUR

Sevgül Çilingir Cesur, 2009 yılında Ege Üniversitesi Turizm Rehberliği bölümünden mezun olduktan sonra lisansüstü çalışmalarını Eskiçağ Tarihi alanında sürdürdü. 2011 yılında Ege Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalından yüksek lisans derecesini aldı. Dokuz Eylül Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında devam ettiği doktora çalışmasını ise 2017 yılında tamamladı. Doktora sonrası çalışmalarını Würzburg Julius Maximilians Üniversitesi Eski Yakındoğu Kürsüsünde sürdürdü. Araştırmalarını eski Anadolu tarihi ve Hitit dini üzerine yoğunlaştıran yazar, Ege Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	008	Hitit Büyü Ritüellerinde Başvurulan Uygulamalar	161
Transkripsiyon ve Transliterasyon İşaretleri	013	Benzetme (Analoji) Büyüsü	162
Önsöz	014	Bağlantı Kurma ve Aktarma Büyüsü	164
Giriş	017	Özdeşleştirme ve Yerine Geçme Büyüsü	166
		Etkileme Büyüsü	169
		Hitit Büyü Ritüellerinin Sınıflandırılması	170
		Coğrafi Sınıflandırma	170
		Yapılış Amacına Göre Sınıflandırma	185
I. BÖLÜM		III. BÖLÜM	
RİTÜEL KAVRAMI VE DİN	020	HİTİT BÜYÜ RİTÜELLERİNDE KULLANILAN MALZEMELER	189
Kavram Karmaşası: Rit, Ritüel, Seremoni	021	Kil ve Kilden Malzemeler	189
Ritüel Teorileri	028	Kilden Tanrı Figürleri	198
Dinin Kökeni Olarak 'Ritüel'	029	Kilden İnsan Figürleri	200
Mit-Ritüel Kuramı	032	Kilden Hayvan Figürleri	202
Din Fenomeni Olarak 'Ritüel'	035	Kilden Uzunlar	204
Psikanalizin Çalışma Nesnesi Olarak 'Ritüel'	042	Kilden Kaplar	205
İşlevselci Yaklaşımda 'Ritüel'	046	Kilden Hazırlanan Diğer Malzemeler	208
Yapısalcı Yaklaşımda 'Ritüel'	059	Hamur ve Hamurdan Malzemeler	211
Ritüellerin Sınıflandırılması	077	Hamurdan İnsan Figürleri	212
Ritüel ve Büyü İlişkisi	082	Hamurdan Hayvan Figürleri	214
		Hamurdan Uzunlar	216
		Hamurdan Kaplar	218
		Hamurdan Hazırlanan Diğer Malzemeler	219
II. BÖLÜM			
HİTİT DİNİNDE RİTÜEL VE BÜYÜ	094		
Hitit Dininin Genel Hatları	094		
Hititçede 'Ritüel' Kavramı	120		
Hititçede 'Büyü' Kavramı	127		
Hitit Büyü Ritüellerinin Genel Özellikleri	133		

Taşlar, Mineraller ve Taştan Yapılmış Malzemeler

220
Taş Türleri ve Mineraller
224
Ahşap Malzemeler
248
Ahşaptan İnsan ve Hayvan Figürleri
249
Ahşaptan Yapı Malzemeleri
251
Kapı ve Kapıyla İlişkili Ahşap Malzemeler
264
Ahşap Mobilyalar
274
Ahşap Aletler
286
Ahşaptan Müzik Aletleri
300
Ahşaptan Hazırlanan Diğer Malzemeler
302
Metal ve Metalden Malzemeler
314
Gümüş ve Gümüşten Malzemeler
315
Gümüşten Hayvan Figürleri
319
Gümüşten Uzuvarlar
320
Gümüşten Kaplar
321
Gümüşten Ahşap Malzemeler
322
Gümüşten Bitki Figürleri
324
Gümüş Takılar
325
Gümüşten Yapı Malzemeleri
325
Gümüşten Hazırlanan Diğer Malzemeler
326
Altın ve Altından Malzemeler
326
Altından Hayvan Figürleri
330
Altından Uzuvarlar
331
Altından Kaplar
332
Altından Ahşap Malzemeler
333
Altından Bitki Figürleri
334

Altından Yapı Malzemeleri

334
Altından Hazırlanan Diğer Malzemeler
335
Bakır ve Bakırdan Malzemeler
336
Bakırdan Hayvan Figürleri
338
Bakırdan Kaplar
338
Bakır Takılar
339
Bakırdan Yapı Malzemeleri
340
Bakırdan Aletler
341
Tunç ve Tunçtan Malzemeler
342
Tunçtan Hayvan Figürleri
343
Tunçtan Uzuvarlar
343
Tunçtan Kaplar
344
Tunçtan Bitki Figürleri
345
Tunçtan Yapı Malzemeleri
345
Tunçtan Aletler
346
Tunçtan Hazırlanan Diğer Malzemeler
347
Demir ve Demirden Malzemeler
348
Demirden Hayvan Figürleri
350
Demirden Uzuvarlar
350
Demirden Ahşap Malzemeler
351
Demirden Bitki Figürleri
351
Demirden Yapı Malzemeleri
352
Demirden Hazırlanan Diğer Malzemeler
352
Kurşun ve Kurşundan Malzemeler
353
Kurşundan Ahşap Malzemeler
354
Kalay ve Kalaydan Malzemeler
355

Sonuç
358

Ekler
366

Kaynakça
371

Dizin
403

KISALTMALAR

YAYIN KISALTMALARI

AJA: American Journal of Archaeology, Archaeological Institute of America - 1885/1897vd.

AnAnt: Anatolia Antiqua/Eski Anadolu – Paris, İstanbul 1991vd.

ANET: Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Ed. J. B. Pritchard, 3rd Edition - Princeton 1969.

AnSt: Anatolian Studies, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara - London 1951vd.

AOAT: Alter Orient und Altes Testament: Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte des Alten Orients und des Alten Testaments, Kavalier/Neukirchen-Vluyn - Münster 1968vd.

AoF: Altorientalische Forschungen - Berlin 1974vd.

AOS: American Oriental Series - New Haven.

ArAnat: Archivum Anatolicum/Anadolu Arşivleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri – Ankara 1995vd.

ArOr: Archív Orientální – Praha 1929vd.

ASOR: American Schools of Oriental Research – New Haven.

AuOr: Aula Orientalis. Revista de estudios del Próximo Oriente Antiguo – Barcelona 1983vd.

AÜ: Ankara Üniversitesi – Ankara.

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi – Ankara 1942/43vd.

AÜDTCFY: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları – Ankara 1944vd.

BASOR: Bulletin of the American Schools of Oriental Research – New Haven 1920vd.

BCBO: Biblioteca de Ciencias Bíblicas y Orientales – Madrid.

BiOr: Biblioteca Orientalis – Leiden 1943vd.

BMECCJ: Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan – Wiesbaden 1984vd.

CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1956vd.

CANE: Civilizations of Ancient Near East – New York 1995.

CHANE: Culture and History of the Ancient Near East – Leiden, Boston, Köln 1982vd.

CHD: The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1982vd.

ChS: Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler – Rome 1984vd.

CNI: The Carsten Niebuhr Institute of Near Eastern Studies – Copenhagen.

CollAn: Colloquium Anatolicum/Anadolu Sohbetleri (Institutum Turcicum scientiae antiquitatis cum collaboratione Societatis Anatolicae/ Türk eskiçağ bilimleri enstitüsü Societas Anatolica'nın işbirliği ile) - İstanbul 2002vd.

CoS: The Context of Scripture Online – Leiden, Boston 2003vd.

CTH: Emmanuel Laroche, Catalogue des textes hittites - Paris 1971vd.

DBH: Dresdner Beiträge zur Hethitologie - Dresden 2002vd.

DMOA: Documenta et Monumenta Orientis Antiqui – Leiden.

Eothen: Collana di studi sulle civiltà dell'Oriente antico – Firenze 1988vd.

ePSD: Electronic The Pennsylvania Sumerian Dictionary.

FsCarruba: Natalicium. Studi di Ittitologica in onore di Onofrio Carruba (OrNs 73/4) – Rome 2004.

FsGordon: Orient and Occident: Essays Presented to Cyrus H. Gordon (AOAT 22) - Neukirchen-Vluyn 1973.

FsGüterbock: Kaniššuar: A Tribute to Hans G. Güterbock on his Seventy-fifth Birthday May 27, 1983 (AS 23) – Chicago 1986.

FsGüterbock²: Recent Developments in Hittite Archaeology and History. Papers in Memory of Hans G. Güterbock – Winona Lake, Indiana 2002.

FsHaas: Kulturgeschichten. Altorientalische Studien für Volkert Haas zum 65. Geburtstag – Saarbrücken 2001.

FsHawkins: *Ipamati kistamati pari tumatimis*. Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday. (Tel Aviv University, Sonia and Marco Nadler Institute of Archaeology, Monograph Series Number 28) – Tel Aviv 2010.

FsHoffner: Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday – Winona Lake, Indiana 2003.

FsImparati: *Anatolia antica: studi in memoria di Fiorella Imparati* (Eothen 11) – Firenze 2002.

FsKořak: *Tabularia Hethaeorum: Hethitologische Beiträge* Silvin Kořak zum 65. Geburtstag (DBH 25) – Wiesbaden 2007.

FsKramer: *Studies in Literature from the Ancient Near East, by Members of the American Oriental Society, Dedicated to Samuel Noah Kramer* (JAOS 103) – New Haven 1983.

FsMelchert: *Ex Anatolia Lux. Anatolian and Indo-European studies in honor of H. Craig Melchert on the occasion of his sixty-fifth birthday* – Ann Arbor, New York 2010.

FsOtten: *Festschrift Heinrich Otten* – Wiesbaden 1973.

FsOtten²: *Documentum Asiae Minoris antiquae: Festschrift für Heinrich Otten zum 75. Geburtstag* – Wiesbaden 1988.

FsPopko: *Silva Anatolica: Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday* – Warsaw 2002.

FsSinger: *Pax Hethitica: Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer* (StBoT 51) – Wiesbaden 2010.

GGAM: *Glass and Glass Making in Ancient Mesopotamia: An Edition of the Cuneiform Texts Which Contain Instructions for Glassmakers with a Catalogue of Surviving Objects* – New York 1970.

HANE/M: *History of the Ancient Near East/Monographs* – Padova.

HbOr: *Handbuch der Orientalistik* – Leiden.

HDT: *Hittite Diplomatic Texts* – Winona Lake, Indiana 1999.

HED: *Hittite Etymological Dictionary* – Berlin, New York 1984vd.

HEG: *Hethitisches Etymologisches Glossar* – Innsbruck 1977vd.

HHB I: *Die hattisch-hethitischen Bilinguen I* (DMOA 17/1) – Leiden 1974.

HHB II: *Die hattisch-hethitischen Bilinguen II* (DMOA 17/2) – Leiden 2002.

HS: *Historische Sprachforschung* bkz. KZ

HT: *Hittite Texts in the Cuneiform Character from the Tablets in the British Museum. Autographed by Leonard William King* – London 1920.

HW: J. Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch* – Heidelberg 1952.

HZL: *Hethitisches Zeichenlexikon: Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten* (StBoT 2) – Wiesbaden 1989.

IHAC: *Institute for the History of Ancient Civilizations* – Changchun.

JAC: *Journal of Ancient Civilizations* – Changchun 1986vd.

- JANER:** Journal of Ancient Near Eastern Religions – Leiden 2001vd.
- JAOS:** Journal of American Oriental Society – Baltimore, Maryland 1851vd.
- JCS:** Journal of Cuneiform Studies – New Haven 1947vd.
- JISMOR:** Journal of the Interdisciplinary Study of Monotheistic Religions – Kyoto 2005vd.
- KASKAL:** Rivista di storia, ambienti e culture de Vicino Oriente Antico – Rome 2004vd.
- KBo:** Keilschrifttexte aus der Boghazköy - Leipzig 1916-1923, Leiden 1954vd.
- KUB:** Keilschrifturkunden aus der Boghazköy - Berlin 1921vd.
- KZ:** Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung (ZVS) daha sonra Historische Sprachforschung (HS) – Berlin, Göttingen 1852vd.
- MDOG:** Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin – Berlin 1899vd.
- MSS:** Münchener Studien zur Sprachwissenschaft – München 1952vd.
- NABU:** Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires – Paris 1987vd.
- NBC:** Nies Babil Koleksiyonundaki Tabletlerin Envanter Numaraları
- NINO:** The Netherlands Institute for the Near East – Leiden.
- Or:** Orient: Reports of the Society for Near Eastern Studies in Japan – Oxford 1960vd.
- OrAnt:** Oriens Antiquus. Rivista del Centro per l'Antichità e la Storia dell'Arte del Vicino Oriente – Rome 1962vd.
- OrNs:** Orientalia (Nova Series) – Rome 1932vd.
- RA:** Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale – Paris 1886vd.
- RAI:** Rencontre Assyriologique Internationale.
- RANT:** Res Antiquae – Bruxelles 2004vd.
- RGTC:** Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, Tübinger Atlas der Alten Orient Beihefte Reihe B7 – Wiesbaden.
- RHA:** Revue Hittite et Asianique – Paris 1930-1978.
- RIA:** Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie – Berlin 1928vd.
- SBL:** Society of Biblical Literature – Winona Lake, Indiana.
- SCO:** Studi Classici e Orientali, Università degli Studi di Pisa. Istituto di archeologia e di storia – Pisa 1951vd.
- SEL:** Studi Epigrafici e Linguistici Sul Vicino Oriente Antico – Verona.

- SMEA:** Studi micenei ed egeo-anatolici - Rome 1966vd.
SOr: Sources Orientales – Paris 1957vd.
StBoT: Studien zu den Boğazköy-Texten - Wiesbaden 1965vd.
StMed: Studia Mediterranea – Pavia 1980vd.
StudAs: Studia Asiana - Roma 2002vd.
THeth: Texte der Hethiter - Heidelberg 1971vd.
TTKY: Türk Tarih Kurumu Yayınları – Ankara.
TU: Technische Universität – Dresden.
TUATNF: Texte aus der Umwelt des Alten Testaments – Gütersloh 2004vd.
VBoT: Verstreute Boghazköi-Texte, Albrecht Goetze - Marburg 1930.
VO: Vicino Oriente. Annuario dell’Istituto del Vicino Oriente – Rome 1978vd.
YKY: Yapı Kredi Yayınları – İstanbul.
YOSR: Yale Oriental Series, Researches – New Haven.
ZA: Zeitschrift Assyriologie Vorderasiatische Archäologie – Leipzig, Berlin 1887vd.
ZVS: Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. (Bkz. KZ.)

METİN KISALTMALARI

- Ak.:** Akusatif, ismin –i hali
Akk.: Kendisinden sonraki kelimenin Akadca olduğunu belirtir.
bkz.: Bakınız
c.: common gender-hem dişi hem de eril cins
Gen.: Genetif, aitlik durumunu ifade eder.
Hit.: Kendisinden sonraki Hititçe olduğunu belirtir.
Hurr.: Kendisinden sonraki kelimenin Hurrice olduğunu belirtir.
Lat.: Kendisinden sonraki kelimenin Latince olduğunu belirtir.
Nr.: Number
Part.: Partizip-Ortaç
s.: Sayfa No
Süm.: Kendisinden sonraki kelimenin Sümerce olduğunu gösterir.
Ug.: Ugarit dili
vd.: Ve devamı

TRANSKRİPSİYON VE TRANSLİTERASYON İŞARETLERİ

[] Tabletın söz konusu kısmının kırık olduğunu gösterir

[()] Yuvarlak parantez içerisindeki bölümün, metnin duplikatı ya da paralelinden tamamlandığını gösterir.

[x] Kırık metin yerlerinde sayısı hesaplanabilen işaretler yerine kullanılır.

[...] Kırık metin yerlerinde sayısı yaklaşık olarak hesaplanamayan işaretler yerine kullanılır.

() Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için tıpkı metinlerden yapılan ilaveleri gösterir.

+ Doğrudan birleştirilebilen ve aynı tablete ait fragmanları gösterir.

(+) Doğrudan birleştirilemeyen, fakat aynı tablete ait fragmanları gösterir.

< > Kâtiplerin unutmuş oldukları işaretleri içine alır.

<< >> Metinden çıkarılmış kısımları gösterir.

? Tercümenin şüpheli olduğunu gösterir.

?? Söz konusu tercümenin çok şüpheli olduğunu gösterir.

! Kendisinden önce gelmiş olan işaretin, metnin söz konusu kısmında uygunsuzluğuna işaret eder.

_____ Tabletın paragraf ayrımında olduğunu gösterir.

x Metinlerde okunamayan işaret ya da işaretleri gösterir.

x+1 Tabletın baş kısmının eksik olduğunu ve numaralamanın bu satırdan başladığını gösterir. Birden fazla Sümerce işaretten oluşan kelimelerde işaretlerin arasına yerleştirilir.

‘ Satır numaralarının üzerine konur ve tabletin başlangıç bölümünün okunamayacak kadar kırık olduğunu dolayısıyla numaralamanın okunabilen ilk satırdan başladığını belirtir.

- Hititçe ve Akadca kelimeleri oluşturan işaretlerin arasına konur.

. Harflerin altında olan nokta işareti işaretin hasarlı kısmını gösterir. İki nokta konulması durumu işaretin fazlasıyla hasarlı olduğunu gösterir.

{ } Kâtip tarafından silinen işaretleri gösterir.

ÖNSÖZ

Elinizde tuttuğunuz kitap, Dokuz Eylül Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında Prof. Dr. Recai Tekoğlu danışmanlığında hazırlamış olduğum “Hitit Büyü Ritüelleri ve Segment Alanlarının Çözümlemesi (CTH 390-470)” başlıklı doktora tezimin kitaplaşmış halidir. Bu çalışmanın temel amacı; Hitit büyü ritüellerinde başvurulmuş malzemeler ile bunlar arasındaki bağlantıların sorgulanması ve buradan genel bir ritüel değerlendirmesine ulaşıp ulaşılamayacağının tespit edilmesiydi. Belirtmem gerekir ki bu amaç büyük ölçüde gerçekleşti. Bu durum çekilen onca zahmetin boşa gitmediğini göstermesi bakımından umut verici.

Uzun soluklu bir çalışmanın henüz başındayken konuya dair sorular, bu soruların getirdiği problemler ve tüm bunları anlama çabası zihinimizi altüst edebilir. Bu kitap da böyle bir başlangıçla doğdu ve zaman içinde şekillendi. Bunun nasıl olduğunu şöyle özetlemek isterim: Hitit büyü ritüelleri üzerine çalışmaya karar verdikten sonra karşıma çıkan ilk konu hangi ritüelleri inceleyeceğim sorusuydu. Zira Hitit ritüelleri, Emanuel Laroche’un kataloğunda (*Catalogue des textes hittites*) doksan ayrı başlık altında toplanmıştır ve bu başlıkların her biri bir ya da birden fazla ritüele ait onlarca tablet metnini kapsar. Ancak Laroche söz konusu tabletleri “Anadolu Büyü Ritüelleri” ve “Kizzuvatna Ritüelleri” olmak üzere iki alt başlığa ayırmıştır. Araştırma, büyü ritüellerinde geçen malzemelere odaklanacağı için Hitit coğrafyasındaki farklı geleneklere ait veriler sunan ve yapılaş amacı bakımından çeşitlilik arz eden ritüelleri incelemek, Hitit toplumunun ortak bir ritüel belleğine sahip olup olmadığının anlaşılması için önemliydi. Bu nedenle Anadolu Büyü Ritüelleri (CTH 390-470) başlığı altındaki metinleri incelemeye karar verdim. Böylelikle Hatti, Hurri, Luvi, Arzava ve Kizzuvatna gibi Hitit ülkesinin farklı coğrafi bölgelerinden gelen ritüellerde kullanılan malzemeler arasındaki bağlantıları tespit edebildim.

Kitaba dahil edilecek ritüellere karar verdikten sonra metinleri birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanarak tercüme ettim. Bu noktada, çivi yazılı tabletlerin tıpkı metinleri (*duplikat*) ve fragmanlarını da dahil ettiğimi belirtmeliyim. Ancak kimi ritüeller Hattice, Hurrice ve Luvicede bölümler içerdiğinden bu kısımların tercümesini yapmak maalesef mümkün olamadı. Ayrıca hangi ritüellere ait oldukları henüz tespit edilememiş fragman metinlerini içeren ve oldukça dağınık bir görünüm sergileyen tablet grubu (CTH 470) çalışmaya dahil edilmedi.

Hitit büyü ritüelleri gerek sembolik gerekse gerçek anlamlarıyla kullanılan ve ritüel performansının en doğru şekilde gerçekleşmesine aracılık eden çeşitli malzemeler üzerinden var olur. Dolayısıyla metinlerde çok sayıda malzeme ismine yer verilir. Fragman ve tıpkı metinler de göz önünde bulundurulduğunda, ritüellerde kullanılan malzemeleri listeleyebilmek ve aralarındaki bağlantıları tespit edebilmek neredeyse imkânsız gibi görünür. İtiraf etmeliyim ki araştırmanın bu kısmı benim için oldukça zorlayıcıydı. Fazlasıyla karmaşık görünen bu malzemeleri tespit edebilmek için onları cinsine ve yapısına göre ayırtırmam gerekti. Tercüme çalışmalarıyla paralel devam eden bu ayırtırma sürecinde incelenen malzemelerde de bir ayrıma gitme gerekliliği ortaya çıktı. Kil, hamur, taş, ahşap ve metal malzemeler üzerinde çalışma kararını bu aşamada aldım. Çünkü bu malzemeler, büyü ritüellerinde hem saf halleriyle hem de diğer malzemelerin şekillendirilmesinde hammadde olarak yer alır ve ritüel uygulamalarının belkemiğini oluşturur. Sonuç olarak metinlerin tercüme edilmesi, içerisinde geçen malzemelerin ayırtırılması ve bunlar arasında karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmasını kapsayan bu üç aşamalı yöntemi yaklaşık dört yüz ritüel metnine uygulamış oldum.

Günümüze kadar Hitit büyü ritüelleri üzerine yapılan çalışmalar genellikle kullanılan büyü yöntemleri, ritüellerin yapılış amacı ve ortaya çıktığı coğrafi bölgeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dini uygulamalarda kullanılan malzemeler hakkındaki araştırmalar ise bir ritüel grubu ya da tek bir ritüel hakkında yapılan genel bir çalışmanın içinde bölüm olarak kalmıştır. Maciej Popko'nun "*Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen)*" başlıklı eseri, Hitit kültüründe kullanılan malzemeleri listelemesi bakımından bu alandaki en erken çalışmalardandır. Hitit ritüel malzemeleri üzerine yapılan en kapsamlı çalışmaysa kuşkusuz Volkert Haas'ın büyü ve tıp malzemelerini ele aldığı iki ciltten oluşan "*Materia Magica et Medica*

Hethitica” başlıklı eseridir. Kitapta büyü ritüelleriyle ilgili genel bilgilere yer verildikten sonra bu uygulamalarda kullanılan malzemeler özelliklerine uygun olarak çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Ayrıca yalnızca bir malzemenin ritüel uygulamalarındaki kullanımına odaklanan çok sayıda makale mevcuttur. Bu kitap ise okuyucuya ritüellerde kullanılan kil, hamur, taş, ahşap ve metal gibi hammaddeler ve onlardan elde edilen ritüel malzemelerinin kullanım şekillerini, bunların diğer malzemelerle olan bağlantılarını sunmayı amaçlamıştır. Kuşkusuz konu üzerindeki araştırmalarım burada noktalanmadı. Bu nedenle kitaba dahil edemediğim alanlar üzerinde çalışmaya ve araştırmalarımın sonuçlarını paylaşmaya devam edeceğim.

Her eserde olduğu gibi bu kitabın da ortaya çıkmasında yalnızca benim değil, hayatımda olduğu için kendimi her zaman şanslı hissettiğim pek çok değerli ismin emeği var. Öncelikle çalışma esnasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bilimsel yaklaşımını ve disiplini kendime örnek aldığım, yorum ve görüşleriyle çalışmaya ışık tutan danışman hocam Recai Tekoğlu’na teşekkür etmek isterim. Çalışmamın kitaplaştırılması için beni cesaretlendiren, verdiği destek ile akademik gelişime katkı sağlayan, ön çalışma ve yazım süreçlerine birebir şahit olan ve desteğini her zaman arkamda hissettiğim hocam İsmail Gezgin’e teşekkürü borç bilirim. Kaynaklara ulaşmam konusunda yardımcı olan ve çalışmalarını benimle paylaşmaktan çekinmeyen başta Detlev Groddek olmak üzere, Susanne Görke, Ahmet Ünal, Magdalena Kapełus, Elisabeth Rieken, Oğuz Soysal, Birgit Christiansen, Norbert Oettinger, Alice Mouton’a teşekkürlerimi sunmak isterim. Doktora sonrası çalışmalarım için beni davet eden ve hem Würzburg Üniversitesi Yakındoğu Çalışmaları Kürsüsü’nde hem de Mainz Bilimler Akademisi Hititoloji Arşivinde zaman geçirmeme vesile olan Daniel Schwemer’e ayrıca teşekkür etmek isterim. Çalışmayı titizlikle inceleyen ve tavsiyeleriyle metni okunabilir kılan yazar Deniz Gezgin’e minnettirim. Ve elbette ailem ve hayat arkadaşım Metin Cesur. Onların süreç boyunca gösterdiği sabır ve destek yolumu aydınlattı. Son olarak kitabın basım sürecinin her aşamasıyla titizlikle ilgilenen VakıfBank Kültür Yayınları’na ve değerli ekibine teşekkür ederim. Bu kitabı bugüne kadar hayatıma dokunan herkese ithaf ediyorum.

Sevgül Çilingir Cesur

Çeşme, 2020

GİRİŞ

“Ritüeller, kalabalıkları bir arada tutan bağlardır.”¹

İnsan, tarihin en erken zamanlarından beri bir anlam arayışı içindedir. Bu arayışta ona eşlik eden dini uygulamalar arasında gündelik hayatla en fazla iletişim halinde olanlar ritüellerdir. En genel ifadeyle kutsal varlıklara odaklanan, bilinçli ve istekli olarak tekrar edilen sembolik davranışlar şeklinde tanımlanan ritüel, Hitit toplumunun içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırmasına, yaşadığı güçlüklerle çözüm bulmasına ve tanrılarla iletişim kurmasına olanak sağlar. Ritüel, ölümlü olduğunun farkında olan Hitit insanı için kutsalla, yani ebedi olanla bütünleşmenin yoludur.

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan teorik kısımda ritüelin kavramsal açıklaması yapıldıktan sonra rit ve seremoni gibi kelimelerle iç içe geçmiş şekilde kullanılan bu terimin nasıl tanımlanabileceği konusu ele alınmıştır. Ardından bir dinin temel bileşenlerinden olan ritüelin sosyal bilim alanlarında ne şekilde incelendiği ve ritüel üzerine geliştirilen teoriler incelenmiştir. Bu bölüm ritüelin, “Din nedir ve nasıl ortaya çıkmıştır?” sorusunun tartışılmaya başlanmasından itibaren sosyal bilimlerin ilgi alanına girdiğini açıkça ortaya koymuştur. Öyle ki toplumun her noktasına nüfuz eden ve dinin pratik boyutunu temsil eden ritüellerden bağımsız bir din incelemesi yapmak imkânsızdır. “Ritüel Kavramı ve Din” başlığı, Hitit ritüellerinin aslında günümüz uygulamalarından çok da ayrı bir yerde durmadığını ve bu uygulamaların sanılandan daha derin bir anlam taşıdığını açıkça gösterir.

Çalışmanın ikinci bölümündeyse Hitit dininde ritüel ve büyü olguları ele alınmıştır. İncelenen ritüel metinlerinden yola çıkılarak ritüel ve büyü terimlerinin kavramsal bir analizi yapılmış, metinlerde ritüel ve büyü için

1. The Lî Kî (Ritüeller Kitabı), Konfüçyüsçülüğün 5 kitabından biridir ve MÖ 213 yılından Konfüçyüs’ün takipçileri tarafından yazıya geçirilmiştir. Lî, ‘ritüel, seremoni’ olarak tercüme edilir; insan doğası, etik ve sosyal düzene odaklanarak bunların bireyin yaşamında uygulanmasını öğütler.

kullanılan kavramlar incelenmiştir. Böylece Hitit dininde ritüel ve büyü'nün ne kadar iç içe geçtiği ortaya konmuştur. Büyü ritüelleri; bayramlar, mitoslar, dualar, fallar ve kehanetlerin tamamlayıcısı olarak işlev görmüş ve bu bakımdan Hitit dininin vazgeçilmez bir parçasını oluşturmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünü olan “Hitit Büyü Ritüellerinde Kullanılan Malzemeler” başlığı altında sırasıyla kil ve kilden malzemeler, hamur ve hamurdan malzemeler, taşlar, mineraller ve taştan hazırlanan malzemeler, ahşaptan malzemeler ile metaller ve metalden malzemeler ele alınmıştır. Her bir başlık altında, incelenen malzemenin geçtiği ritüellerde ne şekilde kullanım gördüğü ve diğer ritüel malzemeleriyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca birbirine yakın ya da birbiriyle ilişki içinde olan malzemeler alt alta incelenerek okuyucu için bir anlam bütünlüğü sağlanması amaçlanmıştır. Böylece oldukça dağınık bir görüntü çizen malzemeler arasındaki bağlantıları incelemek ve karşılaştırma yapmak isteyen okuyuculara bütüncül bir metin sunulmuştur. Öte yandan ritüel metinlerinde aynı malzeme için kullanılan Hititçe kelimeler ile Sümerogram ve Akadogramlar kimi zaman ayrı bir paragrafta kimi zaman da ayrı bir alt başlıkta ele alındı. Bu sayede metinde malzemenin ne şekilde yazıldığının da gösterilmesi amaçlandı.

Bu kitapta büyü ritüellerinden hareketle Hitit toplumunun gündelik yaşamda kullandığı malzemelere atfettiği anlamları ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştım. Büyü ritüellerinde adı geçen bir malzemenin aslında Hitit kültüründe bağlama göre farklı anlamlar taşıyabileceğine işaret ettim. Kuşkusuz bu kitap konu üzerine yazılmış ilk eser olmadığı gibi sonuncusu da değildir. Sonraki araştırmalara ufacık bir ışık tutabilirse ve Hitit kültürü üzerine yapılan çalışmaların artmasına katkı sunabilirse hedefine ulaşmış demektir.